

Tadeusz Ochenduszeko

ORCID 0000-0002-6691-5081

DOI: 10.30657/pha.32.2020.03

(I Liceum Ogólnokształcące w Rzeszowie)

e-mail: tadeuszochenduszeko@wp.pl

Wojenne egzaminy dojrzałości w galicyjskich szkołach średnich w latach 1914/15 – 1917/18

Streszczenie

W 1850 r. w austriackich szkołach średnich, tzn. w gimnazjach i szkołach realnych, wprowadzona została matura. Jej głównym celem było sprawdzenie, czy absolwenci są dojrzałymi obywatelami przygotowanymi do studiów. W Galicji w roku szkolnym 1913/14 prawo do przeprowadzania egzaminów maturalnych miały 50 gimnazjów państwowych męskich i 11 szkół realnych. Po wybuchu I wojny światowej wśród powołanych do wojska znalazło się sporo uczniów z najstarszych klas szkół średnich. Władze oświatowe, tj. Ministerstwo Wyznań i Oświaty w Wiedniu i Rada Szkolna Krajowa we Lwowie uznały, że młodzież zdobywa dojrzałość nie tylko na zajęciach szkolnych, ale także, służąc ojczyźnie podczas wojny. Przyjęto zasadę, że uczniowie, którzy znaleźli się w siłach zbrojnych, nie mogą z tego powodu ponosić strat. Dlatego czas spędzony w wojsku wliczono im do ośmioletniego cyklu nauczania w gimnazjach bądź siedmioletniego w szkołach realnych.

Chcąc zrealizować ten zamiar, Ministerstwo wydało szereg rozporządzeń. Najważniejszym z nich był dekret z 8 X 1914 r., na mocy którego wprowadzona została „matura wojenna”. Uczniowie, którzy już służyli w wojsku uzyskali prawo do urlopu w celu zdania egzaminu dojrzałości, a uczniowie, którzy otrzymali powołanie do sił zbrojnych, nabyli prawo do niezwłocznego przystąpienia do matury. Dyrektorzy i kierownicy szkół zobowiązani zostali do zorganizowania egzaminu państwowego dla każdego poborowego w dogodnym dla niego terminie. Przepisami matury wojennej objęte zostały także formacje ochotnicze, m.in. Legiony Polskie.

Władzom szkolnym udało się zorganizować maturę w 47 gimnazjach i 10 szkołach realnych. Komisje przeprowadzające wojenny egzamin dojrzałości uzyskały prawo zastosowania uproszczonej procedury. Pozwolono też na zredukowanie ich składu osobowego. Tworzyli je dyrektor (lub kierownik) oraz kilku reprezentantów nauczycieli, którzy uczyli przedmiotów egzaminacyjnych. Komisja, na podstawie dotychczasowej wiedzy o zdającym, mogła zwolnić go z niektórych bądź ze wszystkich

przedmiotów, zarówno podczas pisemnej, jak i ustnej części matury. Członkowie komisji, jeżeli uznali, że siedzący przed nimi były uczeń jest dojrzały, mogli zaliczyć mu egzamin bez kontrolowania wiedzy.

W praktyce podczas I wojny światowej na 4179 gimnazjalistów, którzy zdali maturę, 1745 osób, tj. 41,76%, skorzystało z wojennej procedury. Natomiast na 745 uczniów szkół realnych nadzwyczajne rozwiązania prawne zastosowano do 341 osób, tj. 45,77%.

Doświadczenia organizacyjne i dydaktyczne z nadzwyczajnego trybu przeprowadzania egzaminów dojrzałości wykorzystane zostały w odrodzonym państwie polskim podczas walk o jego granice, a także później, przy organizowaniu tajnego nauczania podczas II wojny światowej.

Słowa kluczowe:

wojenne egzaminy dojrzałości, gimnazja w Galicji, szkoły realne w Galicji, przepisy prawne regulujące matury wojenne, dyrektorzy i kierownicy gimnazjów w Galicji, dyrektorzy i kierownicy szkół realnych w Galicji, Rada Szkolna Krajowa we Lwowie

Matura, zwana egzaminem dojrzałości, została wprowadzona w monarchii austriackiej po wielkim wstrząsie, jakim była dla tego państwa Wiosna Ludów (1848–1849). Po stłumieniu rewolucji elity rządzące postanowiły zreformować kilka sektorów życia społecznego. Dziedzina, która miała doprowadzić do wzmocnienia państwa w dłuższej perspektywie, była oświata. Wprowadzono w niej kilka istotnych zmian, a ich nadrzędnym celem było wychowanie obywatela, który nie tylko będzie dyspozycyjny wobec władzy, ale w dorosłym życiu podejmie działania, które przyspieszą cywilizacyjny rozwój poddanym Franciszka Józefa I¹.

Zorganizowana po raz pierwszy w 1850 r. matura była egzaminem państwowym dla abiturientów szkół średnich, do których zaliczano ośmioletnie gimnazja i siedmioletnie szkoły realne². Nie była ona obowiązkowa, ale ci, którzy ją zdali, mogli podejmować studia wyższe. Ponadto bez przedstawienia świadectwa dojrzałości nie można było rozpocząć procedury doktorskiej, habilitacyjnej ani otrzymać tytułu profesora na wyższej uczelni³. Uprawniało ono do skróconej służby wojskowej, która przygotowywała do pełnienia funkcji dowódczych⁴. Świadectwo maturalne należało także dołączać do podania o pierwszą posadę na służbie państwowej⁵.

Strategicznym celem egzaminu dojrzałości było sprawdzenie, czy abiturient jest przygotowany do efektywnego uczestniczenia w zajęciach na wyższych uczelniach.

¹ S. Możdżeń, *Ustrój szkoły średniej w Galicji i próby jego modernizacji w latach 1848–1884*, Wrocław 1974, s. 16.

² Ośmioletnie (ośmioklasowe) gimnazja nazywane były wyższymi, a były też gimnazja niższe – czteroletnie. Siedmioletnie szkoły realne nazywano wyższymi, a trzyletnie – niższymi.

³ Ta ostatnia informacja pozornie wydaje się zbyteczna, ale w drugiej połowie XIX w., a także później, można było za całokształt dorobku naukowego zostać profesorem lub uzyskać habilitację, bez pokonywania szczebli pośrednich.

⁴ E. Hauswald, *Sprawa przygotowania młodzieży w szkołach średnich*, „Muzeum”, R. XXXII: 1917, z. 3, s. 318.

⁵ *Ustawy i rozporządzenia obowiązujące w galicyjskich szkołach średnich*, oprac. H. Kopia, Lwów 1900, s. 91.

Gotowość do studiowania rozumiano wtedy jako zdolność do: wysłuchiwanie ze zrozumieniem wykładów z różnych dyscyplin naukowych, aktywnego uczestniczenia w seminariach, ćwiczeniach, zajęciach laboratoryjnych, podejmowania dyskusji, logicznego uzasadniania własnego stanowiska, wysłuchiwanie argumentów strony przeciwnej, polemiki, rozwiązywania problemów zarówno typowych jak i nietypowych⁶. Uznawano, że tylko tacy inteligenci zapewnią państwu systematyczny rozwój i postęp. Władza, której uosobieniem był cesarz, miała opierać się nie tylko na wierności urzędników, ale także na ich solidności i profesjonalizmie.

Zakładano, że uczniowie, którzy pod okiem swoich nauczycieli systematycznie pracują, będą wyposażeni w takie umiejętności, że zdadzą egzamin dojrzałości „z marszu”, bez poświęcania dodatkowych dni czy też tygodni na przygotowanie.

Pytania maturalne miały być tak skonstruowane, aby nie sprawdzać szczegółów, definicji, wzorów, schematów odmian gramatycznych. Miały nie zmuszać do recytowania z pamięci treści zanotowanych w zeszytach, notatkach, podręcznikach czy też w skrótach podręczników zwanych wtedy preparacjami. Dojrzała odpowiedź pisemna lub ustna powinna być logiczna, ogólna, opierać się na wybranych przez zdającego przykładach. Wskazane było budowanie jej na wiedzy z kilku przedmiotów lub też kilku działów z jednego przedmiotu. Uważano, że pozytywna odpowiedź nie musi zawierać wszystkich treści. Założono, że dostateczny, ale solidny uczeń, powinien egzamin zdać⁷.

Egzaminy maturalne mogły być organizowane tylko w szkołach średnich państwowych oraz w tych prywatnych posiadających prawa publiczności, które uzyskały na to specjalną zgodę. Natomiast abiturienti pozostałych szkół średnich prywatnych mogli składać egzaminy w wyznaczonych dla nich szkołach państwowych⁸. W części pisemnej przewodniczącym komisji egzaminacyjnej był zwykle dyrektor szkoły średniej. Jeżeli nie mógł sprawować swojej funkcji, a zarządcą szkoły był kierownik (zwany też zastępcą dyrektora), to przejmował jego zadania. Egzaminowi ustnemu przewodniczył krajowy inspektor szkolny lub delegat upoważniony przez władze oświatowe (w latach 1854–1868 przez Ministra Wyznań i Oświaty, a później przez Radę Szkolną Krajową)⁹.

Te teoretyczne założenia wynikały z wydanego w 1849 r. i zatwierdzonego przez cesarza *Projektu zarysu organizacyjnego*¹⁰ oraz z opierających się na nim późniejszych rozporządzeń. Były one idealistyczne, a praktyka czasami szła w innym kierunku. Biurokracja szkolna powodowała, że podczas egzaminu państwowego, a szczególnie części ustnej, wymagano od wchodzącego w dorosłość abiturienta zbyt wielu szczegółów. Zdarzało się, że egzaminatorzy zatracali różnice pomiędzy tym, co istotne, co pogłębia ogólne wykształcenie i rozszerza widnokrąg młodego człowieka, a tym, co jest drugo- albo trzeciorzędnym drobiazgiem przyswojonym nadmierną

⁶ *Sprawozdanie z trzeciej konferencji dyrektorów szkół średnich galicyjskich odbytej we Lwowie w dniach 23. i 24. marca 1908 r.*, Lwów 1909, s. 7, 9-10.

⁷ *Ustawy i rozporządzenia...*, *op. cit.*, s. 83.

⁸ *Ibidem*, s. 72.

⁹ Informacje na podstawie [dalej: inf. na podst.] analizy sprawozdań szkolnych gimnazjów galicyjskich w latach [dalej: spr. gim. galic. w l.] 1850–1918.

¹⁰ 16 IX 1849 r. cesarz wydał rozporządzenie, w którym upoważnił Ministra Wyznań i Oświaty, aby przy zarządzaniu gimnazjami i szkołami realnymi kierował się zasadami zawartymi w projekcie ich organizacji.

pracą pamięci¹¹. Kontrolowanie ilości wiedzy zdobytej na poszczególnych przedmiotach górowało nad sprawdzaniem dojrzałości umysłowej zdających¹². To powodowało, że uczniowie ostatniej klasy więcej czasu poświęcali na przygotowania maturalne niż na pracę bieżącą. Co kilka lub kilkanaście lat władze szkolne korygowały zapędy części pedagogów do nadmiernej szczegółowości i preferowania tych zdających, którzy przygotowują się do egzaminu odtwórczo i pamięciowo¹³.

Na kształt egzaminu dojrzałości niewielki wpływ wywarły wojny toczone przez Austrię w drugiej połowie XIX wieku (z Francją i Prusami), gdyż ograniczały się do jednej lub dwóch wielkich bitew. Państwo nie musiało powoływać pod broń młodzieńców ze szkół średnich, co najwyżej przejmowało na krótki czas obiekty szkolne na cele wojskowe. Znacząca zmiana nastąpiła podczas I wojny światowej, która przybrała charakter konfliktu zbrojnego na wyczerpanie. W latach 1914–1918 do armii państw zaborczych wcielono około 3400 tys Polaków, w tym 1400 tys do wojska austriackiego¹⁴. W armii habsburskiej największy odsetek stanowiły osoby urodzone pod koniec XIX w. Wśród nich sporo było uczniów najstarszych klas szkół średnich¹⁵, którzy po ukończeniu 18 roku życia wchodzili w wiek poborowy.

Wielka wojna z lat 1914–1918 była wyjątkowo trudnym sprawdzianem dla wielu dziedzin życia mieszkańców Austro-Węgier. Mieszkańcy Galicji napotykali na więcej przeszkód niż obywatele innych krajów monarchii habsburskiej, gdyż na przełomie 1914 i 1915 r. prawie całe terytorium zakarpackiej prowincji doznało rosyjskiej okupacji¹⁶. Nadzwyczajna sytuacja rzutowała także na szkolnictwo na wszystkich szczeblach, w tym także na szkoły średnie, tj. gimnazja i szkoły realne.

W roku poprzedzającym wybuch wojny w Galicji funkcjonowało 56 gimnazjów państwowych¹⁷ i 47 prywatnych posiadających prawa publiczności¹⁸. Z powodu klęsk wojsk austriackich ponoszonych na froncie wschodnim z Rosją w większości z nich jesienią 1914 r. nauka nie rozpoczęła się. Gimnazja zarządzane były wtedy przez dyrektorów, a w przypadku, gdy ich powołanie chwilowo było niemożliwe – przez

¹¹ F. Bostel, *Reforma egzaminu dojrzałości*, „Muzeum”, R. XXIV: 1908, t. 1, z. 4, s. 432-434.

¹² *Sprawozdanie z III konferencji...*, s. 8.

¹³ Narzędziami pomocnymi w tych działaniach były akty prawne, m.in.: rozporządzenie ministerialne z 1 II 1852 r. l. 1373 skierowane przeciwko niewłaściwym żądaniom egzaminatorów, przepis egzaminacyjny dla szkół realnych z 9 V 1872 r., reskrypt Ministerstwa Wyznań i Oświaty z 18 VI 1878 r. przypominający główne zasady *Zarysu organizacyjnego* dotyczące egzaminu dojrzałości, rozporządzenie ministerialne z 7 IV 1899 r. normujące egzamin dojrzałości w szkołach realnych, rozporządzenia ministerialne z 9 II 1908 r. normujące nowy porządek egzaminów dojrzałości w gimnazjach i szkołach realnych.

¹⁴ J. Tazbir (red.), *Zarys historii Polski*, Warszawa 1979, s. 576.

¹⁵ W galicyjskich gimnazjach uczniowie klas ósmych mieli zwykle po 18–19 lat, a klas siódmych po 17–18, zdarzali się 18-latkowie w klasach szóstych.

¹⁶ Wpływ okupacji rosyjskiej w latach 1916–1917 (po ofensywie Brusilowa) był znacznie mniejszy, gdyż objęła ona jedynie wschodnie rubieże prowincji. powodując w czerwcu 1916 r. przerwę w nauce w gimnazjach w Kamionce Strumiłkowej, Tłumaczu i Kołomyi, B. Snoch, *Polska szkoła średnia w Galicji w pierwszych latach wojny 1914/15 – 1915/16*, „Prace Naukowe. Pedagogika” 8-9-10, 1999-2000-2001, s. 275.

¹⁷ Maturę w roku 1913/14 przeprowadziło 50 gimnazjów państwowych. Pozostałe miały mniej niż osiem klas.

¹⁸ *Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1914*, Lwów 1914 [dalej: *Szematyzm...*], s. 613-657.

zastępców dyrektorów, zwanych też kierownikami. Bezpośrednie kierownictwo nad dyrektorami (lub kierownikami) sprawowała urzędująca we Lwowie Rada Szkolna Krajowa [dalej: RSK], pośrednie Minister Wyznań i Oświaty [dalej: W. i O.] w Wiedniu, zaś nadrzędne kierownictwo należało do cesarza. RSK wydawała dla podległych jej placówek oświatowych reskrypty i okólniki, przekazywała dekrety Ministra Wyznań i Oświaty lub Ministerstwa Wyznań i Oświaty oraz dekrety cesarskie, nazywane przez urzędników najwyższymi postanowieniami. Wykonawcami tych wszystkich aktów prawnych byli dyrektorzy lub kierownicy¹⁹.

Austro-Węgry przystąpiły do I wojny światowej 5 VIII 1914 r. W drugiej połowie sierpnia ich wojska pod naporem armii rosyjskiej zaczęły wycofywać się na zachód i południe. Wtedy większość członków RSK ewakuowała się ze Lwowa. Zatrzymali się oni na zachodniej rubieży Galicji, początkowo w Krynicy, a następnie w Białej²⁰. Rezydując w budynku tamtejszego Seminarium Nauczycielskiego Męskiego Towarzystwa Szkoły Ludowej, RSK, oprócz dotychczasowych obowiązków, zajęła się sprawami materialnymi nauczycieli, wydawaniem duplikatów zaginionych dokumentów oraz koordynacją pracy galicyjskich nauczycieli, którzy wyjechali do innych prowincji²¹.

Przez ponad rok nie ukazywały się Dzienniki Urzędowe RSK²², a jej rozporządzenia oraz przekazywane za jej pośrednictwem akty prawne instytucji zwierzchnich publikowane były w prasie krakowskiej, gazetach innych krajów austro-węgierskiej monarchii oraz w sprawozdaniach szkolnych tych szkół średnich galicyjskich, które znalazły się poza zasięgiem rosyjskiej okupacji²³. Chociaż nie były ogłaszane w oficjalnym organie, nikt nie kwestionował ich legalności. W roku szkolnym 1914/15 w miarę normalnie, jak na okres wojny światowej, wypełniały swoje zadania: gimnazja krakowskie, tj.: św. Anny, św. Jacka i jego Filia, III Gimnazjum, IV Gimnazjum, V Gimnazjum i VI Gimnazjum w Krakowie Podgórzu; gimnazja w Myślenicach, Wadowicach, Nowym Targu, Pierwsze i Drugie Gimnazjum w Nowym Sączu oraz prywatne gimnazja w Chrzanowie, Białej i Zakopanem²⁴. Pozostałe nie funkcjonowały w ogóle, bądź też udawało się zorganizować w nich, po wyparciu wojsk rosyjskich w czerwcu 1915 r., nieregularne kilkutygodniowe tzw. nieobowiązkowe kursy naukowe. Pisząc o zajęciach w gimnazjach, pomijam kwestię, czy odbywały się one w gmachach szkolnych, bursach gimnazjalnych czy też w jakichś wynajętych bądź udostępnionych budynkach zastępczych²⁵.

RSK była instytucją kolegialną, która w 1914 r. liczyła 36 osób, spośród których 24 miało prawo głosu podczas podejmowania decyzji. W pierwszych kilkunastu mie-

¹⁹ T. Ochendusko, *Kadra kierownicza gimnazjów galicyjskich w okresie autonomii*, Rzeszów 2015, s. 79-80, 82.

²⁰ *Dziennik Urzędowy c.k. Rady Szkolnej Krajowej w Galicji* [dalej: *Dz.U. RSK*] nr. 1, z 20 IX 1915, s. 1.

²¹ E. Juško, *Szkolnictwo polskie na terenie Galicji w dobie wielkiej wojny*, Tarnów-Łapczyca 2016, s. 25.

²² Ostatni przedwojenny opublikowany został 29 VII 1914 r., a kolejny 20 IX 1915 r.

²³ Na przykład w sprawozdaniach gimnazjów krakowskich, Gimnazjum w Nowym Targu i Gimnazjum w Zakopanem.

²⁴ Reskrypt Ministra Wyznań i Oświaty [dalej: W. i O.] z 25 VIII 1915 r. l. 25.192 przekazany w okólniku RSK z 31 VIII 1915 r., *Dz.U. RSK*, nr. 1, z 20 IX 1915, s. 5. Rok szkolny w gimnazjach na zachodnich rubieżach Galicji w 1914 r. rozpoczął się w różnych terminach, pomiędzy 3 września a końcem października.

²⁵ Wiele budynków szkolnych, szczególnie w roku 1914/15, zajętych było na cele wojskowe, np. szpitale.

siącach wojny funkcjonowała w niekompletnym składzie. Uwzględniając zaistniałą sytuację, wzmocniła uprawnienia swoich organów wewnętrznych, głównie Prezydium RSK i delegatów²⁶. Ponadto poleciła podległym instytucjom uprościć korespondencję, zwracać się do RSK tylko w sprawach najważniejszych i niecierpiących zwłoki, zaniechać m.in. przedkładania protokołów konferencji nauczycielskich, tematów wypracowań pisemnych. Poinformowała dyrektorów i kierowników gimnazjów, aby w sprawach bieżących, które do tej pory wymagały konsultacji z RSK, postępowali zgodnie z duchem obowiązujących przepisów²⁷. Zarządcy tych placówek musieli zmierzyć się z wieloma problemami organizacyjnymi i dydaktycznymi, m.in. ze sprawą organizacji matur. Zgodnie z obowiązującym zarządzeniem Ministra W. i O. z 29 II 1908 r. abiturienti mogli zdawać egzamin dojrzałości w trzech terminach: letnim, jesiennym i zimowym. W terminie letnim przeznaczonym dla abiturientów, którzy bez przeszkód ukończyli gimnazjum lub szkołę realną, ustna część egzaminu miała odbywać się trzy tygodnie po pisemnej i najwcześniej 14 przed, a najpóźniej 8 dni po zakończeniu roku szkolnego. Termin jesienny (koniec sierpnia lub początek września) przeznaczony był dla uczniów, którzy po klasyfikacji w ostatniej klasie musieli zdawać egzamin poprawkowy (na początku lub pod koniec wakacji). Natomiast termin zimowy (luty) przeznaczony był dla osób, które w terminie letnim lub jesiennym reprobowane były na pół roku²⁸.

Wybuch wojny zmusił władze oświatowe do skorygowania przepisów, dotyczących matury. Zachowano jednak wierność zasadzie, że egzamin musi utrzymać rangę państwowego, a jego zasadniczym celem jest stwierdzenie dojrzałości abiturienta, a nie sprawdzenie ilości szczegółowej wiedzy w jego pamięci. Decyzjom władz przyświecała jeszcze jedna ważna zasada, że skoro uczeń lub abiturient był powołany do wojska, to walcząc za ojczyznę, także wykazywał się dojrzałością obywatelską. Zatem z tego tytułu nie powinien ponosić strat. Dlatego czas spędzony na wojnie wliczono do obowiązujących ośmiu lat kształcenia gimnazjalnego.

Realizując te zasady, 17 VIII 1914 r. RSK, na podstawie rozporządzenia Ministra W. i O. z 11 VIII 1914 r. wydała okólnik, aby abiturienti, którzy przy ostatnim egzaminie dojrzałości zostali reprobowani na pół roku, i czas ten jeszcze nie minął, zostali wcześniej dopuszczeni do powtórnego egzaminu. Mogli się oni zwracać z taką prośbą zarówno do dyrekcji szkoły macierzystej lub w razie przeszkód do dyrekcji innej szkoły średniej²⁹. Trzy dni później RSK w kolejnym okólniku rozszerzyła wcześniejsze uprawnienia także na eksternistów³⁰. Wspomniane decyzje rozwiązywały bieżące problemy, jakie pojawiły się pod koniec wakacji i na początku roku szkolnego 1914/15. Natomiast strategiczne znaczenie miało rozporządzenie Ministerstwa

²⁶ T. Ochenduszeko, *Rada Szkolna Krajowa we Lwowie* [w:] *Sprawozdanie Dyrekcji I Liceum Ogólnokształcącego im. ks. St. Konarskiego w Rzeszowie za r. szk. 2013/14* [dalej: *Spr. Dyr. I LO*], Rzeszów 2014, s. 10-11, 16-17.

²⁷ Rozporządzenie Prezydium RSK, z 21 IX 1914 r., L. I/p/Krynica Zdrój [w:] *Sprawozdani Dyrekcji Gimnazjum św. Anny za r. szk. 1915* [dalej: *Spr. Dyr. Gim. ...za r. szk.*], Kraków 1915 [w przypadku sprawozdań szkolnych miejsce wydania i rok pomijam], s. 50.

²⁸ *Sprawozdanie z III konferencji...*, s. 11-12, F. Bostel, op. cit., s. 437.

²⁹ Okólnik RSK z 17 VIII 1914, l. 15.060/IV [w:] *Spr. Dyr. Gim. w Zakopanem za r. szk. 1914/15*, s. 48.

³⁰ Okólnik RSK z 20 VIII 1914, l. 15.165/IV [w:] *Spr. Dyr. Gim. w Zakopanem za r. szk. 1914/15*, s. 49.

W. i O. z 8 X 1914 r., przekazane za pośrednictwem reskryptu RSK z 13 X 1914 r. Na jego podstawie uczniowie ostatnich klas szkół średnich, którzy już rozpoczęli służbę wojskową lub otrzymali powołanie do niej, zostali niezwłocznie dopuszczeni do egzaminu dojrzałości. Ministerstwo przypomniało, że podczas matury należy kłaść nacisk na dojrzałość zdającego i ogólne wykształcenie, a nie na szczegółowe wiadomości. W akcie prawnym upoważniono dyrekcje i komisje egzaminacyjne do stworzenia dla młodzieńców idących na wojnę wielu ułatwień. Terminów egzaminacyjnych w ciągu roku miało być tyle, aby umożliwić wszystkim gimnazjalistom powołanym do armii jak i urlopowanym przez władze wojskowe szybkie przystąpienie do egzaminu. Komisje egzaminacyjne zobowiązane zostały do przeprowadzania ustnych egzaminów dojrzałości niezwłocznie po pisemnych. Nie mogły zadawać pytań z tego materiału, który był omawiany podczas pobytu zdającego w wojsku. Miały prawo, po wysłuchaniu opinii nauczycieli o dotychczasowych postępach w nauce zdającego, większością głosów podjąć uchwałę o nieprzeprowadzaniu części pisemnej matury³¹ i zaliczeniu jej na podstawie wspomnianego przepisu. Mogły przeprowadzić część ustną w całości albo na podstawie opinii nauczycieli zaliczać pozytywnie poszczególne przedmioty³². Dozwolone było także, aby na podstawie spostrzeżeń pedagogów poczynionych w ostatnim okresie stwierdzić, że przystępujący do egzaminu jest dojrzały i przygotowany do studiów. Można więc zwolnić go z części ustnej. Zatem komisja egzaminacyjna miała prawo przyznać świadectwo dojrzałości bez egzaminu. Dwa warunki były niezbędne: komisja musiała się zebrać i podczas jej posiedzenia zdający musiał przebywać w tym samym budynku. Niedopuszczalne było stwierdzenie dojrzałości abiturienta bez jego obecności³³.

Ze zwolnień w części pisemnej i ustnej nie mogli skorzystać uczniowie i abiturienti, którzy z różnych powodów nie mogli zdawać matury w swojej macierzystej szkole. Nauczyciele z innego zakładu nie mieli podstaw, aby stwierdzić ich całkowitą dojrzałość lub dojrzałość z jednego lub więcej przedmiotów. Stąd też na składanie egzaminu przed obcą komisją decydowali się nieliczni.

Egzaminy dojrzałości, które odbywały się na podstawie przytoczonego rozporządzenia oraz aktów prawnych, które go powtarzały, względnie doprecyzowywały, nazywano maturami wojennymi. Wspomniany dekret stanowił podstawę prawną do ich organizowania. Jest oczywiste, że ustawodawca nie przewidywał wówczas, że wojna potrwa ponad cztery lata. W ciągu tego okresu pojawiały się sytuacje i zdarzenia, które zmuszały władze oświatowe do wydawania kolejnych rozporządzeń. Na niektóre z nich warto zwrócić uwagę.

Już po kilku dniach okazało się, że w rozporządzeniu z 8 X 1914 r. ustawodawca, przyznając liczne ulgi dla uczniów i abiturientów powołanych do wojska, nie przewidział, że na wojnę zgłaszać się będą także ochotnicy. Dlatego już 23 X 1914 r. Mi-

³¹ Matura w części pisemnej obejmowała: a) wypracowanie z języka ojczystego lub wykładowego, b) tłumaczenie z języka łacińskiego, c) tłumaczenie z języka greckiego, d) tłumaczenie na język łaciński, e) wypracowanie matematyczne, f) ewentualnie wypracowanie z drugiego języka żyjącego.

³² Matura w części ustnej obejmowała: a) literaturę języka ojczystego lub wykładowego, b) język łaciński i literaturę, c) język grecki i literaturę, d) historię i geografii (jeden przedmiot), e) matematykę, f) fizykę, g) ewentualnie gramatykę i literaturę drugiego języka żyjącego.

³³ Reskrypt RSK z 13 X 1914, l. 2030/IV, *Dz.U. RSK*, R. XX, nr 5 z 25 IX 1915, s. 46-47; *Ustawy i rozporządzenia...*, *op. cit.*, s. 76, 80.

nisterstwo W. i O. rozciągnęło przyznane ułatwienia także na nich. Postawiło jednak warunek, że muszą wykazać, że ukończyli 18 lat i posiadają oświadczenie wojskowej komisji lekarskiej o zdolności do służby³⁴. Ustawodawca nie przewidział także, że pojawią się formacje ochotnicze, jak np. Legiony Polskie czy też Strzelcy Ukraińscy (Strzelcy Siczowi). Dlatego 23 XI 1914 r. RSK poinformowała, że rozporządzenie z 8 X 1914 r. dotyczy także legionistów i strzelców³⁵. W późniejszym czasie RSK kilkakrotnie podkreślała, że jednakowe prawa mają żołnierze z formacji frontowych, obrona krajowa i legionieści.

Potrzeby mobilizacyjne państwa powodowały, że powoływano pod broń także uczniów, którzy powtarzali ostatnią klasę oraz abiturientów, których podczas matury reprobowano na pół roku lub na rok. 26 II 1915 r. RSK, na podstawie rozporządzenia Ministerstwa W. i O., wydała reskrypt uprawniający te dwie kategorie osób do niezwłocznego przystąpienia do egzaminu dojrzałości i przyznała im wszystkie uprawnienia wynikające z rozporządzenia ministerialnego z 8 X 1914 r.³⁶

Sporadycznie pojawiały się sytuacje, że uczeń lub abiturient powołany do armii przystępował do matury wojennej, a później z różnych przyczyn nie trafiał do wojska, np. z powodu nagłego pogorszenia się stanu zdrowia. Władze oświatowe, we współpracy ze służbami sił zbrojnych odpowiedzialnymi za dyscyplinę, postanowiły się zabezpieczyć, aby z dobrodziejstw matury wojennej nie korzystały osoby nieuprawnione. Dlatego w oparciu o rozporządzenie Ministerstwa W. i O. z 30 I 1915 r., RSK wydała 10 II 1915 r. reskrypt postanawiający, że jeżeli po zaliczonej maturze wojennej obywatel nie wstąpił zaraz do służby wojskowej, to nabyte w niesłuszny sposób uprawnienia zostają cofnięte, a świadectwo dojrzałości unieważnione. Chcąc nie dopuścić do nadużyć i nieporozumień, władze szkolne w uzgodnieniu z wojskowymi wprowadziły specjalną procedurę wydawania świadectw z matury wojennej. Dyrektorzy i kierownicy zostali zobowiązani, aby po wojennym egzaminie dojrzałości ustnie poinformować zdającego o wyniku, ale nie wręczać mu świadectwa. Do obowiązków zarządców szkół należało przesłać świadectwo do tej powiatowej komisji uzupełnień, której podlegał zdający. Ten zaś po wstąpieniu do wojska miał poinformować swojego dowódcę, że zdawał wojenny egzamin dojrzałości. Po czterech tygodniach od rozpoczęcia służby, zachowując drogę służbową, zwracał się za pośrednictwem dowódcy, z pisemną prośbą do właściwej komendy uzupełnień, o przesłanie świadectwa do odpowiedniej jednostki wojskowej. Aktu jego wręczenia dokonywał dowódca³⁷. Jest oczywiste, że w warunkach wojennych ta, słusznie wprowadzona, procedura mogła spowodować, że absolwent ze znacznym opóźnieniem otrzymywał świadectwo dojrzałości. Celem zminimalizowania tego problemu dyrektorzy szkół zostali zobowiązani do systematycznej współpracy z władzami wojskowymi. Dzięki stałym kontaktom można było ponadto rozpatrywać sytuacje nieprzewidziane w rozporządzeniu, np. pobyt poborowego w szpitalu, w schronisku dla rannych i kontuzjowanych żołnierzy itp. Można też było, w przypadku zaginięcia świadectwa, wystawić duplikat.

³⁴ Reskrypt RSK z 30 X 1914, l. 2784/IVC, *Dz.U. RSK*, R. XX, nr 5, z 25 IX 1915, s. 47.

³⁵ Rozporządzenie RSK z 23 XI 1914, l. 3876 [w:] *Spr. Dyr. Gim. św. Anny w Krakowie za r. szk. 1914/15*, Kraków 1915, s. 50.

³⁶ Reskrypt RSK z 26 II 1915, l. 3642/IV, *Dz.U. RSK*, R. XX, nr 5, z 25 IX 1915, s. 47.

³⁷ Reskrypt RSK z 10 II 1915, l. 2731/IV, *Dz.U. RSK*, R. XX, nr 5, z 25 IX 1915, s. 49.

Jak już wspomniano, uczniowie i abiturienti mogli zdawać matury wojenne nie tylko w swoich macierzystych szkołach. Zwracali się z prośbą o egzamin do dyrektora lub kierownika dowolnego gimnazjum i przedstawiali dokumenty, które pozwalały stwierdzić, że mogą skorzystać ze specjalnej procedury. Najważniejszym było świadectwo z przedostatniej lub ostatniej klasy (siódmej lub ósmej). Mogło się ono znajdować w domu rodzinnym poza linią frontu. Starania o duplikat w macierzystej szkole trwały długo, a czasami, ze względu na warunki wojenne, nie mogły być skuteczne. Dlatego z czasem uproszczono procedurę, zezwalając, aby kandydat przedstawił dwóch świadków, którzy potwierdzą, że ukończył klasę lub do niej uczęszczał. Należy pamiętać, że w państwie obowiązywał stan wojenny, a zatem kary za krzywoprzysięstwo były bardzo surowe. Po egzaminie zdający otrzymywał ustną informację o jego zaliczeniu, a powiadomienie o uzyskanych ocenach zarządca zakładu przysyłał do tej placówki, do której egzaminowany uczęszczał. Za wypisanie świadectwa zwykle odpowiedzialny był gospodarz klasy (czyli wychowawca) lub osoba upoważniona przez dyrektora.

W drugim roku wojny dostrzeżony został problem tych uczniów, którzy w trakcie nauki w klasie siódmej lub po jej zakończeniu zostali powołani do armii. Zgodnie z zasadą, że z powodu służby wojskowej nie powinni ponosić strat, po roku nabywali prawo do zdawania matury. Środowisko nauczycielskie obawiało się, że pobyt na froncie może spowodować, że nie tylko ich wiedza, ale także umiejętności zostały poważnie dotknięte przez proces zapominania. Obawy te zostały uwzględnione i 9 XII 1915 r. RSK w swoim okólniku poinformowała, że Ministerstwo Wojny w porozumieniu z Ministerstwem Obrony Krajowej w rozporządzeniu z 27 XI 1915 r. wyraziło zgodę, aby mężczyznom tym przyznawać urlop umożliwiający czterotygodniową naukę w klasie ósmej, a bezpośrednio po nim od 3 do 6 dni urlopu na zdanie wojennej matury. Natomiast uczniów, którzy uczęszczali na zajęcia w klasie ósmej przynajmniej cztery tygodnie kierować bezpośrednio na egzamin dojrzałości³⁸.

Niedoprecyzowaną kwestią była sprawa ubioru gimnazjalistów, którzy otrzymywali czterotygodniowy urlop. Przez dość długi czas funkcjonowały dwa, wydawać by się mogło, sprzeczne ze sobą przepisy. Zgodnie z zasadami obowiązującymi w armii, żołnierze podczas urlopu i przepustki mieli w miejscach publicznych przebywać w mundurze wojskowym. Natomiast w szkołach wymagano, aby gimnazjaliści nosili mundurki. Siódmoklasiści mieli mieć na czapkach i na pagonach naszyte trzy złote paski, a ośmioklasiści cztery. W praktyce ułatwiała to funkcjonowanie tym uczniom, którzy nie mogli dotrzeć do domu rodzinnego po mundurek. Sytuacje wątpliwe rozwiązywali dyrektorzy i kierownicy. Wyrozumiałością musiała się też kierować żandarmeria wojskowa. Dopiero 10 II 1917 r. Ministerstwo Wojny uregulowało tę kwestię, zarządzając, aby uczniowie powołani do służby wojskowej, nosili ubrania cywilne w czasie urlopu udzielonego im w celu uczęszczenia do szkoły³⁹. W praktyce oznaczało to, że, zgodnie z prawem oświatowym, powinni ubierać mundurki szkolne. Jednak w trakcie wojny, ze względu na postępujące ubóstwo, władze szkolne upoważniły zarządców gimnazjów, aby w uzasadnionych przypadkach rezygnowali z tego wymagania. Zatem gimnazjaliści w praktyce mogli przystępować do matury w mundurkach szkolnych lub w cywilnych ubraniach.

³⁸ Okólnik RSK z 9 XII 1915, l. 29.314/IV, *Dz.U. RSK*, R. XX, nr 1, z 17 I 1916, s. 1-2.

³⁹ Okólnik RSK z 13 III 1917, l. 5341/IV [w:] *Spr. Dyr. Gim. w Łańcucie 1916/17*, s. 15.

Austro-Węgry były państwem dualistycznym. Pewna grupa uczniów, szczególnie w roku szkolnym 1914/15, wraz ze swoimi rodzicami opuściła Galicję i zamieszkała w innych prowincjach Przedlitawii i Zalitawii, najczęściej w Dolnej Austrii i Czechach oraz na Śląsku Austriackim i Morawach. Najwięcej młodzieży przebywało w Wiedniu (4925 osób) i w Pradze (433 osoby)⁴⁰. W kilkunastu miastach zorganizowano dla niej kursy naukowe, m.in. w: Wiedniu (13 kursów), Pradze (3 kursy), Bernie, Grazu, Salzburgu, Morawskiej Ostrawie, Luhaczowicach, Węgierskim Hradyszczu, Ołomuńcu, Hranicach⁴¹. Zajęcia na nich prowadzili zwykle nauczyciele z galicyjskich szkół średnich, którzy ewakuowali się w kierunku zachodnim i południowym. Na kursach takich można było na przykład zaliczyć klasę siódmą, a zaświadczenie o tym, w razie powołania do armii, stanowiło podstawę do ubiegania się o skorzystanie ze specjalnej procedury maturalnej.

Należy pamiętać, że podczas wojny priorytetem były potrzeby militarne państwa. Zatem, jeżeli uczeń lub absolwent uczestniczył w ważnych operacjach wojennych, to nie zawsze otrzymywał urlop naukowy natychmiast po złożeniu prośby do swojego bezpośredniego dowódcy. Musiał czekać, aż sytuacja na tym odcinku frontu wyjaśni się i zostanie zastąpiony przez innego żołnierza.

Każde solidne państwo posiada siły elitarne, jednostki reprezentacyjne lub renomowane uczelnie wojskowe (np. Akademia Wojskowa im. Franciszka Józefa w Wiedniu), które mają pewne przywileje. W Austro-Węgrzech osoby, które dostały się do tych formacji, mogły zdawać maturę wojenną po siódmej klasie bez konieczności uczęszczania przez cztery tygodnie na zajęcia klasy ósmej⁴².

Do końca 1915 r. procedury związane z wojennym egzaminem dojrzałości zostały wypracowane i były na tyle przejrzyste, że w kolejnych latach wydawano rozporządzenia przypominające najważniejsze dekrety i kierujące je do mężczyzn z tych roczników, którzy wchodziłi w wiek poborowy. Wydawano też dekrety regulujące sprawy drugorzędne bądź szczegółowe, które ułatwiały rozwiązywanie bieżących kwestii.

Nad wykonaniem tych wszystkich aktów prawnych czuwali dyrektorzy i kierownicy gimnazjów, których zakres władzy, a co za tym idzie zakres obowiązków, znacząco się zwiększył. Byli oni, jak wcześniej wspomniano, przewodniczącymi komisji przeprowadzających wojenne matury. Warto poznać nazwiska tych, których działalność na tym polu zachowała się w źródłach. Ilustruje je Tabela 1⁴³.

⁴⁰ L. Wołowicz, *Galicyjska szkoła średnia polska doby wojennej*, „Przewodnik Naukowy i Literacki”, XLV: 1917, s. 290.

⁴¹ L. Skoczylas, *Szkolnictwo polskie średnie na wychodźstwie i w kraju w r. 1915*, „Muzeum”, R. XXXI: 1916, z. 4, s. 84.

⁴² Reskrypt RSK 2 I 1916, l. 30970 [w:] *Spr. Dyr. II Gim. w Nowy Sączu 1915/16*, s. 24.

⁴³ Tabelę 1 opracowano na podstawie sprawozdań szkolnych gimnazjów galicyjskich z lat 1914/15 – 1917/18.

Tabela 1. Przewodniczący komisji wojennych egzaminów dojrzałości w galicyjskich gimnazjach w latach 1914/15 - 1917/18

Lp.	Nazwa gimnazjum	Przewodniczący komisji wojennego egzaminu dojrzałości
1	Gimnazjum w Bochni	Ks. Alojzy Nalepa (kierownik), Józef Kurowski
2	Gimnazjum w Brodach	Edward Schirmer, Franciszek Niewolak (kierownik)
3	Prywatne Gimnazjum w Czortkowie	Stanisław Matuszewski (kierownik)
4	Gimnazjum w Dębicy	Józef Szydłowski
5	Gimnazjum w Drohobyczu	Józef Staromiejski, Tomasz Jedliński (kierownik)
6	Gimnazjum w Gorlicach	Wincenty Szczepański
7	Gimnazjum w Gródku Jagiellońskim	Jan Kreiner
8	Gimnazjum w Jarosławiu	Eugeniusz Flis (kierownik)
9	Gimnazjum w Jaśle	Kazimierz Midowicz
10	Prywatne Gimnazjum w Jaworowie	Zygmunt Skorski (kierownik)
11	Gimnazjum w Kamionce Strumiłowej	Henryk Krzyżanowski (kierownik)
12	Gimnazjum z polskim językiem wykładowym w Kołomyi	Stanisław Boroń (kierownik)
13	Gimnazjum św. Anny w Krakowie	Leon Kulczyński
14	Gimnazjum św. Jacka w Krakowie	Stanisław Bednarski
15	Filia Gimnazjum św. Jacka w Krakowie	Mikołaj Mazanowski (kierownik)
16	III Gimnazjum w Krakowie	Tomasz Sołtyśik, Dymitr Czechowski (kierownik), Wiktor Schmidt
17	IV Gimnazjum w Krakowie	Roman Zawiliński
18	V Gimnazjum w Krakowie	Józef Winkowski
19	VI Gimnazjum w Krakowie Podgórzu	Ignacy Kranz
20	Gimnazjum Akademickie we Lwowie	Eliasz Kokorudz
21	Filia Gimnazjum Akademickiego we Lwowie	Izydor Gromnicki (kierownik)
22	Gimnazjum Franciszka Józefa we Lwowie	Stanisław Schneider, Wincenty Śmiałek (kierownik), Konstanty Wojciechowski
23	IV Gimnazjum we Lwowie	Wincenty Śmiałek
24	VI Gimnazjum we Lwowie	Konstanty Wojciechowski, Stanisław Sobiński, Jan Oko (kierownik)
25	VII Gimnazjum we Lwowie	Franciszek Terlikowski, Edward Schirmer (kierownik)
26	Filia VII Gimnazjum we Lwowie	Aleksander Radecki (kierownik)
27	VIII Gimnazjum we Lwowie	Antoni Kurpiel
28	Gimnazjum Mickiewicza we Lwowie (prywatne)	Marek Piekarski (kierownik), Karol Petelenz

Lp.	Nazwa gimnazjum	Przewodniczący komisji wojennego egzaminu dojrzałości
29	Gimnazjum w Łańcucie	Feliks Tobiczek (kierownik), Aleksander Frączkiewicz (kierownik), Stanisław Koprowicz, Antoni Zubczewski (kierownik)
30	Gimnazjum w Mielcu	Wincenty Tyran
31	Gimnazjum w Myślenicach	Stanisław Pardyak
32	I Gimnazjum w Nowym Sączu	August Jasiński (kierownik), Michał Pelczar (kierownik, później dyrektor),
33	II Gimnazjum w Nowym Sączu	Stanisław Klemensiewicz
34	Gimnazjum w Nowym Targu	Kazimierz Krotoski
35	I Gimnazjum w Przemyślu	Władysław Bojarski
36	II Gimnazjum w Przemyślu na Zasaniu	Władysław Bojarski (kierownik), Franciszek Kuś
37	Gimnazjum z ruskim językiem wykładowym w Przemyślu	Andrzej Aliśkiewicz
38	I Gimnazjum w Rzeszowie	Dezydery Ostrowski
39	II Gimnazjum w Rzeszowie	Jan Lebedzki
40	Gimnazjum w Sanoku	Adam Pytel (kierownik), Stanisław Basiński
41	Gimnazjum w Sokalu	Henryk Kopia
42	Gimnazjum w Stryju	Jan Tralka, Władysław Hreczkowski (kierownik), Aleksander Frączkiewicz
43	Gimnazjum w Tłumaczu	Wojciech Grzegorzewicz
44	Gimnazjum w Wadowicach	Jan Dorosiński
45	Prywatne Gimnazjum w Zakopanem	Jan Jarosz (kierownik), Jan Leniek

Badając informacje z poszczególnych gimnazjów dotyczące matury wojennej, nie jesteśmy w stanie stwierdzić, jaki był jej stopień trudności i jak hojne były komisje egzaminacyjne przy stosowaniu ulg. Wiemy, że nie wszyscy zdali ten egzamin pomyślnie i zdarzały się osoby reprobowane na pół roku. Patrząc na zestawienia statystyczne, można przybliżyć współczesnemu czytelnikowi to ciekawe przedsięwzięcie dydaktyczne.

Na podstawie zachowanych informacji wiemy, że egzaminy dojrzałości podczas I wojny światowej na terenie Galicji odbywały się w co najmniej 47 zakładach gimnazjalnych, 44 samodzielnych i trzech filiach: Filii Gimnazjum św. Jacka w Krakowie, Filii Gimnazjum Akademickiego we Lwowie i Filii VII Gimnazjum we Lwowie. W gronie 44 placówek samodzielnych było 39 państwowych i 5 prywatnych: w Czortkowie, Jaworowie, Zakopanem oraz Gimnazjum profesora Jaworskiego w Krakowie i Gimnazjum Mickiewicza we Lwowie. Przewodniczącymi państwowych, tzn. cesarsko-królewskich, komisji egzaminacyjnych było 62 pedagogów. Trzech z nich pełniło funkcję przewodniczącego w dwóch szkołach: Konstanty Wojciechowski w Gimnazjum Franciszka Józefa we Lwowie i VI Gimnazjum we Lwowie, Władysław Bojarski w I Gimnazjum w Przemyślu i w II Gimnazjum w Przemyślu na Zasaniu, Aleksander Frącz-

kiewicz w gimnazjach w Łańcucie i Stryju. Spośród 62 przewodniczących 24 było na stanowisku kierownika, a 35 na stanowisku dyrektora. Natomiast trzech pełniło obie funkcje: Aleksander Frączkiewicz w Gimnazjum w Łańcucie był kierownikiem, a w Stryju dyrektorem, Władysław Bojarski w I Gimnazjum w Przemyślu był dyrektorem, a do Gimnazjum na Zasaniu został skierowany w randze kierownika, natomiast Michał Pelczar w I Gimnazjum w Nowym Sączu na początku wojny był kierownikiem, a od roku 1916/17 dyrektorem⁴⁴.

W świetle obowiązujących przepisów zarządcy gimnazjów prywatnych i filii gimnazjalnych byli kierownikami. Wyjątkiem było Prywatne Gimnazjum Mickiewicza we Lwowie, którego zarządca Karol Petelenz posiadał rangę dyrektora. Wyjątkowa też była sytuacja dyrektora II Gimnazjum w Tarnowie Jana Leńka, którego 28 II 1915 r. Minister Wyznań i Oświaty mianował przewodniczącym Komisji Egzaminacyjnej dla Odbywania Egzaminów Wszelkich Kategorii w Zakresie Gimnazjów w Zakopanem⁴⁵.

Dyrektorzy i kierownicy gimnazjów, którzy kierowali egzaminami dojrzałości w okresie wielkiej wojny byli osobami bardzo znanymi i szanowanymi, a ich nazwiska po latach trafiły do encyklopedii, słowników i leksykonów. Warto wspomnieć o kilku z nich. Przewodniczący komisji egzaminacyjnej w VI Gimnazjum w Krakowie Podgórzu Ignacy Kranz był autorem podręczników do arytmetyki i algebry oraz tablic logarytmicznych, a przewodniczący komisji w IV Gimnazjum w Krakowie Roman Zawiliński, to znany językoznawca, pedagog i etnograf, autor wielu prac naukowych z tych dziedzin, współautor *Gramatyki języka polskiego dla szkół średnich*. Kierujący pracami komisji w Gimnazjum św. Anny w Krakowie Leon Kulczyński to najdłużej urzędujący dyrektor szkoły średniej w okresie autonomii galicyjskiej (35 lat), pionier w organizowaniu praktyk pedagogicznych dla studentów. Nadzorujący wojenną maturę w Nowym Targu Kazimierz Krotoski (Szkaradek) opracował wiele podręczników i materiałów pomocniczych do historii, był pionierem, który wzorem Szwedów wprowadzał do nich teksty źródłowe, a wzorem Niemców liczne mapki. Przełożony zespołu egzaminatorów w Gimnazjum Franciszka Józefa we Lwowie i w VI Gimnazjum we Lwowie Konstanty Wojciechowski pracował też jako profesor historii literatury na Uniwersytecie Lwowskim, był autorem wielu publikacji naukowych z tej dziedziny, a także autorem podręczników szkolnych, opracowań popularnych oraz szkiców z literatury i historii. Przewodniczący komisji w VI Gimnazjum we Lwowie Stanisław Sobiński w wolnej Polsce rozwiązywał problemy oświatowe jako kurator Okręgu Szkolnego Lwowskiego (1919–26), zginął w zamachu z rąk nacjonalistów ukraińskich. Natomiast jego następcą w VI Gimnazjum Jan Oko, po przejściu na Uniwersytet Wileński, kierował tam katedrą latynistyki, a po II wojnie światowej popularyzował tę dyscyplinę na Uniwersytecie Łódzkim. Przewodniczący komisji w II Gimnazjum w Nowym Sączu Stanisław Klemensiewicz to znany zoolog, lepidopterolog, autor licznych prac na temat motyli ziem polskich⁴⁶.

Warto zaznaczyć, że kulturową łączność z Galicją utrzymywały dwa gimnazja z polskim językiem wykładowym na Śląsku Austriackim (Śląsku Cieszyńskim): pań-

⁴⁴ Informacje na podstawie [dalej: Inf. na podst.] analizy Tabeli 1.

⁴⁵ *Spr. Dyr. Gim. w Zakopanem za r. szk. 1914/15*, s. 43.

⁴⁶ T. Ochenduszek, *Leksykon kadry kierowniczej gimnazjów galicyjskich w okresie autonomii*, Rzeszów 2015, s. 54-55, 62-64, 70-72, 96-97, 134-135, 159-160, 164-165.

stwowe w Cieszynie i prywatne w Orłowej. Z grona nauczycieli galicyjskich wywodzili się przewodniczący maturalnych komisji egzaminacyjnych w tych szkołach – w Cieszynie: Wiktor Schmidt, Ernest Farnik i Franciszek Popiołek, a w Orłowej Kazimierz Piątkowski i Piotr Feliks⁴⁷. Galicyjska RSK oddziaływała na te szkoły, współpracując z Radą Szkolną Krajową dla Śląska Austriackiego w Opawie.

Na podstawie przepisów maturalnych z 1908 r. w skład komisji maturalnej podczas ustnej części wchodził: przewodniczący, którym był krajowy inspektor szkolny lub delegat RSK, dyrektor gimnazjum względnie kierownik oraz wszyscy nauczyciele egzaminowanych przedmiotów. Uproszczona procedura wojenna pozwalała przewodniczącemu, np. dyrektorowi lub kierownikowi zakładu, powoływać komisję w niepełnym składzie. Było to niezwykle istotne, gdyż nauczyciel mógł być w wojsku lub też wykonywać w tym czasie inne ważne zadanie. Przepis ten dotyczył zarówno matury w trybie zwyczajnym jak i wojennym.

Egzamin dojrzałości w trybie zwyczajnym podczas I wojny światowej odbywał się, tak jak w okresie wcześniejszym, w trzech ustalonych w 1908 r. okresach: jesiennym, zimowym i letnim. Natomiast wojenny uzależniony był od terminów powołania uczniów do wojska względnie zgłaszania się ich na ochotnika zarówno do armii państwowej jak i do formacji ochotniczych, głównie Legionów Polskich. Warto przeanalizować informacje dotyczące matury wojennej w poszczególnych gimnazjach. Zawiera je Tabela 2⁴⁸.

Tabela 2. Egzaminy dojrzałości podczas I wojny światowej

Nazwa gimnazjum	Liczba lat szkolnych, z których pochodzą dane	Liczba maturzystów ogółem	Liczba maturzystów zdających w trybie wojennym	Odsetek maturzystów zdających w trybie wojennym	Liczba terminów matury wojennej
G Bochnia	4	82	52	63,42	27
G Brody	3	28	ok. 3	10,71	n
G Czortków	1	1	1	100	1
G Dębica	3	69	29	42,03	≥ 4
G Drohobycz	3	154	80	51,95	n
G Gorlice	3	80	48	60,0	≥ 34
G Gródek Jagiel.	1	5	3	60,0	3
G Jarosław	4	126	53	42,06	47
G Jasło	3	166	116	69,99	≥ 14
G Jaworów	2	18	n	n	n
G Kamionka Str.	2	43	31	72,09	23
G pol. Kołomyja	2	54	25	46,30	18
G św. Anny Krak.	4	213	≥ 25	11,74	≥ 11

⁴⁷ Inf. na podst. rubryki *Skład grona nauczycielskiego* w sprawozdaniach dyr. Gim. Pol. w Cieszynie z lat 1914/15 – 1917/18 oraz *Spr. Kier. Pryw. Pol. Gim. w Orłowej za r. szk. 1916/17*.

⁴⁸ Tabelę 2 opracowano na podstawie sprawozdań szkolnych gimnazjów galicyjskich z lat 1914/15 – 1917/18.

Nazwa gimnazjum	Liczba lat szkolnych, z których pochodzą dane	Liczba maturzystów ogółem	Liczba maturzystów zdających w trybie wojennym	Odsetek maturzystów zdających w trybie wojennym	Liczba terminów matury wojennej
G św. Jacka Krak.	3	60	≥ 7	11,67	n
FG św. Jacka Krak.	4	123	48	39,02	n
III G Kraków	3	277	119	42,96	≥ 45
IV G Kraków	3	85	43	50,59	n
V G Kraków	2	71	35	49,30	14
VI G Kraków	4	74	≥ 28	37,84	≥ 19
G Łańcut	3	72	33	45,83	≥ 16
G Akad. Lwów	3	139	73	52,52	≥ 11
FG Akad. Lwów	3	132	53	40,15	≥ 18
G Fr. Józefa Lwów	3	131	74	56,49	36
IV G Lwów	3	131	55	41,98	≥ 28
VI G Lwów	3	133	71	53,38	45
VII G Lwów	3	115	≥ 6	5,21	n
FG VII Lwów	3	38	≥ 5	13,16	≥ 1
VIII G Lwów	2	105	n	n	n
G Mickiew. Lwów	4	81	23	28,40	≥ 2
G Mielec	3	41	22	53,66	18
G Myślenice	3	47	25	53,19	22
I G Nowy Sącz	2	88	46	52,27	19
II G Nowy Sącz	2	45	18	40,0	14
G Nowy Targ	4	156	76	48,72	≥ 20
I G Przemyśl	3	61	21	33,87	≥ 8
II G Przemyśl	1	23	n	n	n
G rus Przemyśl	3	188	91	48,40	72
I G Rzeszów	3	70	35	50,0	≥ 22
II G Rzeszów	3	126	45	35,71	24
G Sanok	3	66	≥ 32	48,48	≥ 22
G Sokal	2	24	18	75,0	13
G Stryj	3	145	43	29,66	n
G Tłumacz	1	9	n	n	n
G Wadowice	3	199	120	60,30	81
G Zakopane	2	44	≥ 2	4,55	n
Ogółem	-	4138	1733	41,88	-

G – Gimnazjum, PG – Prywatne Gimnazjum, F – Filia, FG – Filia Gimnazjum, G pol – Gimnazjum z polskim językiem wykładowym, G rus – Gimnazjum z ruskim (ukraińskim) językiem wykładowym, n – nie podano, ≥ – co najmniej (więcej lub mniej), Krak – Kraków, Lw – Lwów

Z większości zakładów posiadamy informacje dotyczące trzech lat wojennych: 1915/16, 1916/17 i 1917/18. Wynika to z faktu, że w pierwszym roku konfliktu zbrojnego większość szkół była nieczynna. Z dziewięciu gimnazjów dysponujemy danymi za dwa lata, a z czterech za rok, co wynika z tego, że dopiero w latach wojennych kilka zakładów stało się skompletowanymi, tzn. ośmioletnimi, a kilka nie funkcjonowało dłużej niż rok. Należy założyć, że dostępne informacje nie są pełne, a kilka sprawozdań nie zachowało się.

W ostatnim roku szkolnym przed I wojną światową (1913/14) w 52 gimnazjach męskich (państwowych i prywatnych), które miały prawo przeprowadzać matury, egzamin ten zdało około 2550 uczniów, z tego w terminie jesiennym około 200, a w zimowym około 100⁴⁹. Natomiast w latach 1914/15 – 1917/18 próg ten pokonało co najmniej 4179 osób. Zatem w okresie wojny egzamin dojrzałości w ciągu jednego roku zdawało o połowę mniej osób niż w czasie pokoju. Wynikało to z kilku powodów: część gimnazjów nie funkcjonowała, bursy gimnazjalne zajęte były na inne cele, oświata nie była dziedziną priorytetową dla państwa, pewna grupa młodzieży zmieniała miejsce zamieszkania, a byli też tacy, których warunki materialne na tyle się pogorszyły, że nie stać ich było na poniesienie kosztów związanych z egzaminem.

Jak już wspomniano, dyrektorzy gimnazjów organizowali matury wojenne z taką częstotliwością, aby każdy uczeń lub abiturient powołany do wojska lub zgłaszający się do służby na ochotnika nie miał przeszkód w skorzystaniu z przysługujących mu praw. Najwięcej egzaminów w trybie nadzwyczajnym zorganizowali: dyrektor Gimnazjum w Wadowicach Jan Doroziński – 81, dyrektor Gimnazjum Ruskiego w Przemyślu Andrzej Aliśkiewicz – 72, kierownik Gimnazjum w Jarosławiu Eugeniusz Flis – 47, zarządcy III Gimnazjum w Krakowie Tomasz Sołtysik, Dymitr Czechowski i Wiktor Schmidt – 45 oraz zarządcy VI Gimnazjum we Lwowie Konstanty Wojciechowski, Stanisław Sobiński i Jan Oko – także 45.

Pomimo wojny większość młodzieży zdała maturę w normalnym trybie, a co najmniej 1745 osoby, tj. prawie 42 proc. skorzystało z nadzwyczajnych uprawnień. Najwięcej uczniów złożyło wojenny egzamin dojrzałości w: Gimnazjum w Wadowicach – 120, III Gimnazjum w Krakowie – 119, Gimnazjum w Jaśle – 116, Gimnazjum z ruskim językiem nauczania w Przemyślu – 91 i Gimnazjum w Drohobyczu – 80.

Pomijając Gimnazjum w Czortkowie, w którym tylko jeden abiturient zdawał maturę i skorzystał z nadzwyczajnych uprawnień, najwięcej procentowo osób składało egzamin wojenny w gimnazjach w: Sokalu – 75,0%, Kamionce Strumiłowej – 72,09, Jaśle – 69,99, Bochni – 63,42 i Wadowicach – 60,30. Natomiast zarządcy Gimnazjum w Jaworowie Zygmunt Skorski, VIII Gimnazjum we Lwowie Antoni Kurpiel, II Gimnazjum w Przemyślu Władysław Bojarski i Antoni Kuś oraz Gimnazjum w Tłumaczu Wojciech Grzegorzewicz w swoich raportach podali jedynie ogólną liczbę uczniów zdających maturę, nie wyodrębniając procedury wojennej. Przypuszczalnie uznali, że nie należy eksponować tych, którzy skorzystali z ułatwień, gdyż ryzykują oni życie na froncie⁵⁰. Niewykluczone też, że wzięli pod uwagę dekret RSK, aby oszczędzać papier

⁴⁹ Matury nie odbywały się w tych gimnazjach męskich, które nie były zakładami kompletnymi, tzn. ośmioklasowymi oraz w niektórych gimnazjach prywatnych. Egzamin w gimnazjach męskich zdawały także dziewczęta jako prywatystki. Inf. na podst. rubryki *Egzamin dojrzałości* w sprawozdaniach gimnazjów galicyjskich za rok szkolny 1913/14.

⁵⁰ Inf. na podst. analizy tabeli 2.

i w sprawozdaniach zamieszczać tylko rzeczy najistotniejsze⁵¹. Niepełne informacje z tych szkół nie zdeformowały jednak ogólnego obrazu związanego ze zdawalnością matury normalnej i wojennej.

Na 1745 uczniów, którzy zdali wojenny egzamin dojrzałości, 169 (9,68%) uczyniło to w roku szkolnym 1914/15, 464 (26,60%) – w roku 1915/16, 535 (30,66%) – w roku 1916/17, a 577 (33,06%) – w roku 1917/18. W roku szkolnym 1914/15 najwięcej matur wojennych odbyło się w I Gimnazjum w Nowym Sączu (39), Gimnazjum w Wadowicach (38) i V Gimnazjum w Krakowie (22). W roku szkolnym 1915/16 najwięcej wojennych egzaminów dojrzałości przeprowadzono w: Gimnazjum w Jaśle (50), Gimnazjum z ruskim językiem wykładowym w Przemyślu (41) i III Gimnazjum w Krakowie (35). Natomiast w roku 1916/17 z nadzwyczajnych przepisów najwięcej osób skorzystało w III Gimnazjum w Krakowie (49), Gimnazjum w Jaśle (45) i Gimnazjum w Wadowicach (41), a w roku 1917/18 – w III Gimnazjum w Krakowie (35), Gimnazjum w Drohobyczu (35) i IV Gimnazjum we Lwowie (34)⁵².

Prawie 58% mężczyzn kończących gimnazjum zdawało maturę na podstawie przepisów z 1908 r. w trybie zwykłym. Nie wynika z tego, że nie trafili oni na front lub do formacji wojskowych na zapleczu, bowiem, na podstawie wprowadzonych przepisów, abiturienti uznani za zdolnych do służby wojskowej mogli się zrzec przysługujących im ulg przy egzaminie dojrzałości i składać go normalnie przed terminem powołania do armii⁵³. Trudno określić, jaka była skala tego zjawiska. Poza tym, biorąc pod uwagę, że I wojna światowa zmusiła Austro-Węgry do wielkiego wysiłku mobilizacyjnego, należy założyć, że spora grupa mężczyzn, którzy zdawali egzamin dojrzałości w trybie przewidzianym na czas pokoju, została powołana do wojska w okresie późniejszym.

Warto dodać, że ze Śląska Austriackiego dysponujemy danymi dotyczącymi czterech roczników w Gimnazjum w Cieszynie. Maturę zdały tam 104 osoby, w tym 64, tj. 61,54% w trybie wojennym. Natomiast z Orłowej mamy informację tylko za rok 1916/17. Egzamin dojrzałości zdało tam 25 osób, w tym 16, tj. 64,0% skorzystało z nadzwyczajnych przepisów⁵⁴.

Absolwenci gimnazjalni, którzy zdawali maturę wojenną przeszli twardą szkołę życia na frontach I wojny światowej nie wszystkim dane było doczekać jej końca. Później włączyli się w nurt życia społecznego. Bardziej aktywni spośród nich trafili do encyklopedii i opracowań historycznych. Warto wspomnieć o kilku z nich. W Gimnazjum św. Anny w Krakowie zdał maturę wojenną Antoni Pajdak – czołowy działacz podziemia w okresie II wojny światowej, minister w Krajowej Radzie Ministrów, a w latach 70. XX w. współzałożyciel Komitetu Obrony Robotników. W II Gimnazjum w Rzeszowie złożył wojenny egzamin Roman Marceli Peszkowski – porucznik sanitarny Wojska Polskiego, ofiara zbrodni katyńskiej. W I Gimnazjum w Rzeszowie

⁵¹ Okólnik RSK z 11 IX 1915, l. 8.124/III, *Dz.U. RSK*, 1915 r., nr 1; Okólnik RSK z 11 IX 1916, l. 8.145/III, *Dz.U. RSK*, R. XX, nr13, z 31 X 1916, s. 182-183.

⁵² Obliczenia na podst. sprawozdań szkolnych gimnazjów galicyjskich w latach 1914/15 – 1917/18.

⁵³ Rozp. RSK z 25 IV 1916 l. 8304/IV [w:] *Spr. Wyższej Szkoły Realnej w Krakowie za r. szk. 1915/16* s. 94.

⁵⁴ Inf. na podst. rubryki *Egzamin dojrzałości* w sprawozdaniach Dyr. Gim. Pol. w Cieszynie z lat 1914/15 – 1917/18 oraz *Spr. Kier. Pryw. Pol. Gim. w Orłowej za r. szk. 1916/17*, s. 48-49.

z wojennej procedury skorzystał Stanisław Samołyk – ceniony rzeszowski bankowiec, prezes zarządu Klubu Sportowego Resovia, w Gimnazjum w Łańcucie wojenną procedurę maturalną przeszedł Józef Bieniasz – pisarz, publicysta, autor m.in. biograficznej powieści *Edukacja Józia Barączka*, której akcja rozgrywa się w Rzeszowie. Maturzysta z Gimnazjum Franciszka Józefa we Lwowie Karol Stefan Rudnicki – to major Wojska Polskiego i ofiara zbrodni katyńskiej, a maturzysta VI Gimnazjum we Lwowie Albin Edward Rogalski – to żołnierz Armii Hallera, uczestnik walk polsko-ukraińskich, wojny polsko-bolszewickiej, kampanii wrześniowej oraz oficer Drugiego Korpusu Polskiego we Włoszech i Polskiego Korpusu Przysposobienia i Rozmieszczenia w Wielkiej Brytanii⁵⁵.

Alternatywę edukacyjną dla gimnazjów stanowiły siedmioletnie szkoły realne. Ich program tworzony był z myślą o tych uczniach, którzy planowali studiować na politechnikach. Pomimo wielu starań władz krajowych, w ocenach opinii publicznej szkoły realne cieszyły się znacznie mniejszą popularnością niż gimnazja, a co za tym idzie, przyciągały mniej młodzieży. W roku szkolnym 1913/14 w Galicji funkcjonowało 14 szkół realnych. Wszystkie były placówkami państwowymi z polskim językiem wykładowym⁵⁶. Jedenaście z nich było zakładami pełnymi (skompletowanymi), tzn. miało wszystkie klasy od pierwszej do siódmej⁵⁷, zatem tylko one mogły przeprowadzać egzaminy dojrzałości. Pozostałe były na drodze do skompletowania. Szkoły realne w Rawie Ruskiej i Tarnobrzegu miały po pięć klas, a Szkoła Realna w Wieliczce – cztery. Zatem pierwsza matura w Rawie Ruskiej i Tarnobrzegu miała się odbyć w maju i czerwcu 1916 r, a w Wieliczce rok później przed letnimi wakacjami. W roku 1913/14 w zakładach siedmioklasowych maturę zdało 375 osób, najwięcej w I Szkole Realnej we Lwowie – 79 i w II Szkole Realnej we Lwowie – 64⁵⁸.

Po wybuchu wielkiej wojny szkoły realne objęte zostały tymi samymi przepisami co gimnazja. Dotyczyło to także egzaminu dojrzałości. Różnice wynikały jedynie z organizacji tych placówek. Gimnazjaliści zdawali maturę zwykle w wieku 19 lat, a abiturienti szkół realnych – w wieku 18. Zatem liczba uczniów podlegających służbie wojskowej w szkołach realnych była mniejsza niż w gimnazjach nie tylko z powodu mniejszej liczby osób w klasach ostatnich, ale także ze względu na ich wiek.

Jest oczywiste, że wymagania komisji przeprowadzających egzamin państwowy uzależnione były od nauczanych przedmiotów i treści programowych⁵⁹. Organizatora-

⁵⁵ Inf. na podst. sprawozdań: *Gim. św. Anny w Krakowie za r. szk. 1914/15*, s. 60, *II Gim. w Rzeszowie za r. szk. 1917/18*, s. 18; *I Gim. w Rzeszowie za r. szk. 1916/17*, s. 23, *Gim. w Łańcucie za r. szk. 1916/17*, s. 34, *Franciszka Józefa we Lwowie za r. szk. 1914/15 i 1916/17*, s. 35, *VI Gim. we Lwowie za r. szk. 1916/17*, s. 26; A. Kunert, *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939-1944*, Warszawa 1991, s. 124; T. Ochenduszeko, *Leksykon nauczycieli i wychowanków I Gimnazjum i Liceum w Rzeszowie*, Rzeszów 2010, s. 17, 137.

⁵⁶ *Szematyzm...* 1914, s. 657-663.

⁵⁷ Były to: Szkoła Realna [dalej: Szk. Realn.] w Jarosławiu, I Szk. Realn. w Krakowie, II Szk. Realn. w Krakowie, Szk. Realn. w Krośnie, I Szk. Realn. we Lwowie, II Szk. Realn. we Lwowie, Szk. Realn. Stanisławowie, Szk. Realn. w Śniatynie, Szk. Realn. w Tarnopolu, Szk. Realn. w Tarnowie i Szk. Realn. w Żywcu.

⁵⁸ Inf. na podst. sprawozdań szkół realnych [dalej: szk. realn.] w roku 1913/14.

⁵⁹ Matura pisemna w szkołach realnych obejmowała: a) wypracowanie w języku wykładowym, b) wypracowanie w języku niemieckim, c) przekład z języka niemieckiego na wykładowy lub odwrotnie, d) przekład z języka francuskiego na wykładowy, e) zadanie ma-

mi matur, podobnie jak w gimnazjach, byli dyrektorzy bądź kierownicy. Na czele komisji podczas ustnej części letniego egzaminu dojrzałości stał zwykle krajowy inspektor szkół średnich lub delegat Rady Szkolnej Krajowej. Natomiast zarządcy zakładów byli przewodniczącymi podczas pisemnej części matur letnich, podczas matur jesiennych i zimowych oraz podczas wojennych egzaminów dojrzałości. Ilustruje to Tabela 3⁶⁰.

Tabela 3. Przewodniczący komisji wojennych egzaminów dojrzałości w galicyjskich szkołach realnych w latach 1914/15 – 1917/18

Lp.	Nazwa szkoły realnej	Przewodniczący komisji wojennego egzaminu dojrzałości
1	Szkoła Realna w Jarosławiu	Jan Ralski
2	I Szkoła Realna w Krakowie	Jan Dziurzyński
3	II Szkoła Realna w Krakowie	Jan Bidziński, Aleksander Jaworski (kierownik)
4	Szkoła Realna w Krośnie	Kasper Brzostowicz
5	I Szkoła Realna we Lwowie	Michał Rembacz, Władysław Żłobicki (kierownik), Julian Mazurek (kierownik)
6	II Szkoła Realna we Lwowie	Artur Passendorfer, Błażej Jurkowski (kierownik)
7	Szkoła Realna w Stanisławowie	Franciszek Nowosielski
8	Szkoła Realna w Tarnobrzegu	Stanisław Sobiński
9	Szkoła Realna w Tarnowie	Karol Trochanowski
10	Szkoła Realna w Żywcu	Antoni Waśniowski, Jan Kreiner (kierownik), Bronisław Duchowicz (kierownik)

W Tabeli 3 nie ujęto czterech zakładów, ponieważ szkoły realne w Rawie Ruskiej i Wieliczce zostały skompletowane po zakończeniu I wojny światowej. Natomiast dyrektorzy szkół realnych w Śniatynie – ks. Michał Borowy i w Tarnopolu Józef Trojnar w wydanych w wolnej Polsce sprawozdaniach nie zamieścili informacji o maturzystach w okresie Wielkiej Wojny.

W szkołach realnych funkcję przewodniczących wojennych egzaminów dojrzałości sprawowało 16 pedagogów 10 z nich było dyrektorami, a 6 kierownikami. Bronisław Duchowicz w Szkole Realnej w Rawie Ruskiej był wprawdzie dyrektorem, ale do Szkoły Realnej w Żywcu został skierowany w randze kierownika. Natomiast przewodniczący komisji w Szkole Realnej w Tarnobrzegu Stanisław Sobiński pod koniec wojny był także przewodniczącym komisji w VI Gimnazjum we Lwowie.

Organizatorzy komisji wojennych egzaminów dojrzałości w szkołach realnych, podobnie jak ich koledzy z gimnazjów, byli ludźmi szanowanymi w swoich środowiskach. Przewodniczący komisji w I Szkole Realnej we Lwowie Michał Rembacz był członkiem Rady Szkolnej Okręgowej Miejskiej we Lwowie, członkiem RSK oraz

tematyczne, f) zadanie z geometrii wykreślnej. Natomiast podczas części ustnej uczniowie zdawali: a) jeden język, b) geografii i historię (jeden przedmiot), c) matematykę, d) historię naturalną, e) fizykę, f) chemię.

⁶⁰ Tabelę 3 opracowano na podstawie sprawozdań szkolnych galicyjskich szkół realnych z lat 1914/15 – 1917/18.

krajowym inspektorem szkolnym⁶¹. Jego następcą Władysław Żłobicki przekazywał swoje doświadczenia zawodowe, pracując w RSK, a w wolnej Polsce w Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego, był też pasjonatem wiedzy o elektryczności⁶². Przewodniczący komisji w II Szkole Realnej we Lwowie Artur Passendorfer to autor cenionych poradników językowych i ortograficznych oraz współautor *Poradnika gramatycznego*⁶³. Przewodniczący komisji w Szkole Realnej w Tarnowie dr Karol Trochanowski zdobył uznanie jako członek miejscowej Rady Miejskiej oraz odkrywca wielu źródeł mineralnych, m.in. w Wysowej, Iwoniczu i Krościenku⁶⁴. Natomiast przewodniczący komisji w Szkole Realnej w Krośnie Kasper Brzostowicz działał w Radzie Miejskiej w Krośnie i w wielu lokalnych organizacjach. Podobnie jak Żłobicki, był pasjonatem wiedzy o elektryczności⁶⁵. Statystyczne informacje dotyczące matur wojennych w szkołach realnych zawiera Tabela 4⁶⁶.

Tabela 4. Egzaminy dojrzałości podczas I wojny światowej w szkołach realnych

Nazwa szkoły realnej	Liczba lat szkolnych, z których pochodzą dane	Liczba maturzystów ogółem	Liczba maturzystów zdających w trybie wojennym	Odsetek maturzystów zdających w trybie wojennym	Liczba terminów matury wojennej
Sz. r. w Jarosławiu	3	57	34	59,65	24
I Sz. r. w Krakowie	4	143	55	38,46	≥ 30
II Sz. r. w Krakowie	3	154	70	45,45	44
Sz. r. w Krośnie	3	38	3	7,89	2
I Sz. r. we Lwowie	1	44	26	59,09	≥ 17
II Sz. r. we Lwowie	2	157	88	56,05	≥ 48
Sz. r. w Stanisławowie	1	19	8	42,11	7
Sz. r. w Tarnobrzegu	1	8	1	12,50	1
Sz. r. w Tarnowie	2	35	17	48,57	≥ 11
Sz. r. w Żywcu	3	90	39	43,33	≥ 30
Ogółem	–	745	341	45,77	214

⁶¹ *Spr. Dyr. I Wyższej Szkoły Realnej* [dalej: Wyższ. Szk. Realn.] we Lwowie za r. sz. 1916/17, s. 9.

⁶² T. Ochenduszeko, *Władysław Żłobicki – pedagog, urzędnik oświatowy, elektryk* [w:] *Maszyny Elektryczne. Zeszyty Problemowe*, 116/4/2017, s. 191-197.

⁶³ *Spr. Dyr. II Wyższ. Szk. Realn. we Lwowie za r. szk. 1916/17*, s. 3; *Encyklopedia Powszechna PWN*, t.3, Warszawa 1985, s. 481.

⁶⁴ *Spr. Dyr. Wyższ. Szk. Realn. w Tarnowie za r. szk. 1917/18*, s. 5; Wikipedia.

⁶⁵ A. Błahut, T. Ochenduszeko, *Kasper Brzostowicz – pedagog, dyrektor szkoły, elektryk* [w:] *Maszyny Elektryczne. Zeszyty Problemowe*, 112/4/2016, s. 13-18.

⁶⁶ Tabelę 4 opracowano na podstawie sprawozdań szkolnych galicyjskich szkół realnych z lat 1914/15 – 1917/18.

Podobnie jak w gimnazjach, w szkołach realnych egzamin dojrzałości w latach wojny zdawało o połowę mniej osób niż w latach poprzedzających wojnę. Przewodniczący komisji egzaminacyjnych stworzyli dla abiturientów i uczniów powołanych do armii co najmniej 214 terminów, najwięcej zarządcy II Szkoły Realnej we Lwowie Artur Passendorfer i Błażej Jurkowski – 48, zarządcy II Szkoły Realnej w Krakowie Jan Bidziński i Aleksander Jaworski – 44, dyrektor I Szkoły Realnej w Krakowie Jan Bidziński – co najmniej 30 a także zarządcy Szkoły Realnej w Żywcu Antoni Waśniowski, Jan Kreiner i Bronisław Duchowicz – również co najmniej 30. Szkoła Realna w Żywcu była placówką, w której zdawało maturę najwięcej młodzieży zamiejscowej.

Spośród 745 abiturientów, którzy w latach 1914/15 – 1917/18 zdali maturę, ponad 45% skorzystało z wojennych przepisów. Spośród 341, którzy zdali maturę wojenną 30, (8,80%) uczyniło to w roku 1914/15, 108, (31,67%) – w roku 1915/16, 143, (41,94%) – w roku 1916/17, a 60, tj. (17,60%) w roku 1917/18⁶⁷.

Biorąc pod uwagę okres czterech lat można stwierdzić, że najwięcej uczniów i abiturientów zdało wojenny egzamin dojrzałości w II Szkole Realnej we Lwowie – 88, w II Szkole Realnej w Krakowie – 70 i w I Szkole Realnej w Krakowie – 55. Natomiast największy odsetek uczniów i abiturientów skorzystał z wojennych przepisów maturalnych w Szkole Realnej w Jarosławiu – 59,65%, w I Szkole Realnej we Lwowie – 59,09% oraz w II Szkole Realnej we Lwowie – 56,05%.

Absolwenci matury wojennej ze szkół realnych, podobnie jak ich koledzy z gimnazjów, najpierw skierowani zostali na wojnę. Późniejsze ich koleje życia były różne. Odzwierciedleniem skomplikowanej historii Polski są losy Leona Nałęcz-Bukojemskiego. W roku szkolnym 1914/15 zdał maturę wojenną w I Szkole Realnej w Krakowie. Walczył w I Brygadzie Legionów Polskich, wojsku austriackim, a później w armii gen. Józefa Hallera. Następnie służył w siłach zbrojnych Drugiej Rzeczypospolitej. W kampanii wrześniowej walczył w Armii Łódź. Internowany w obozie NKWD w Gрязowcu, został wytypowany przez Sowietów na potencjalnego współpracownika. Po powstaniu Armii Andersa wstąpił w jej szeregi. Tam w wyniku podejrzania o współpracę z obcym mocarstwem, przy braku przekonujących dowodów, został skazany na karę więzienia. Po wyjściu Armii Andersa ze Związku Radzieckiego został zwolniony przez Sowietów i wstąpił do Dywizji Kościuszkowskiej. Walczył z Niemcami w szeregach Ludowego Wojska Polskiego, a w Polsce Ludowej był aktywnym działaczem ZBoWiD⁶⁸.

O rok od niego młodszy Stanisław Rausz, absolwent II Szkoły Realnej w Krakowie, był pułkownikiem łączności Wojska Polskiego. Dostał się do niewoli sowieckiej i zamordowany został w Bykowni, a jego nazwisko trafiło na tzw. ukraińską listę katyńską⁶⁹. Natomiast absolwent z Tarnowa Zdzisław Harlender najpierw wyróżniał się jako pilot i żołnierz, a później jako publicysta, pisarz polityczny, przedstawiciel nacjonalizmu i polskiego neopogaństwa⁷⁰.

Matury wojenne w gimnazjach i szkołach realnych odbywały się od wybuchu I wojny światowej aż do jej zakończenia. Przeprowadzane były nie tylko w Galicji, ale także w pozostałych prowincjach habsburskiej monarchii. Korzystać z nich mogli

⁶⁷ Inf. na podst. sprawozdań szkolnych szk. realn. w latach 1914/15 – 1917/18.

⁶⁸ *Spr. Dyr. I Wyższej Szk. Realnej w Krakowie za r. szk. 1914/15*, s. 35; *Wikipedia*.

⁶⁹ *Spr. Dyr. II Wyższej Szk. Realnej w Krakowie za r. szk. 1918*, s. 30; *Wikipedia*.

⁷⁰ *Spr. Dyr. Wyższej Szk. Realnej w Tarnowie za r. szk. 1917/18*, s. 33; *Wikipedia*.

obywatele Austro-Węgier, niezależnie od miejsca zamieszkania i miejsca kształcenia przed wojną. Inne państwa walczące także stosowały uproszczoną procedurę maturalną dla własnej młodzieży. Te ponadczteroletnie doświadczenia zostały wykorzystane w okresie późniejszym.

Odrodzone w 1918 r. państwo polskie zaadaptowało austriackie przepisy dotyczące wojennego egzaminu dojrzałości. Okazały się one przydatne dla uczestników walk polsko-ukraińskich o Galicję Wschodnią, wojny polsko-bolszewickiej oraz powstań wielkopolskiego i śląskich. Objęto nimi także młodzież, która zaangażowała się w przygotowania plebiscytowe na Górnym Śląsku oraz Śląsku Cieszyńskim, Spiszu i Orawie⁷¹. Korzystano z nich także, organizując tajne komplety podczas II wojny światowej. Warto, aby problemy związane z organizacją matury wojennej w późniejszych okresach zainspirowały historyków do ich zgłębienia i opracowania. Wskazane jest, aby doświadczenia z przeszłości były dla współczesnych wskazówką, ułatwiającą, w zmieniających się warunkach, zachowanie strategicznych celów państwowego egzaminu wprowadzającego młodzież w dorosłość.

Bibliografia

Źródła:

- Dzienniki Urzędowe c.k. Rady Szkolnej Krajowej w Galicji* za lata 1914, 1915, 1916, 1917 i 1918.
- Ustawy i rozporządzenia obowiązujące w galicyjskich szkołach średnich* (oprac. Kopia H.), Lwów 1900.
- Sprawozdania dyrekcji galicyjskich gimnazjów z lat szkolnych 1913/14 – 1917/18.
- Sprawozdania dyrekcji galicyjskich szkół realnych z lat szkolnych 1913/14 – 1917/18.
- Sprawozdanie z trzeciej konferencji dyrektorów szkół średnich galicyjskich odbytej we Lwowie w dniach 23. i 24. marca 1908 r.*, Lwów 1909.
- Szematyzm Królestwa Galicji i Lodomerii z Wielkim Księstwem Krakowskim na rok 1914*, Lwów 1914.

Opracowania:

- Błahut A., Ochenduszek T., *Kasper Brzostowicz – pedagog, dyrektor szkoły, elektryk* [w:] *Maszyny Elektryczne. Zeszyty Problemowe*, 112/4/2016, s. 13-18
- Bostel F., *Reforma egzaminu dojrzałości*, „Muzeum”, R. XXIV: 1908, t. 1, z. 4, s. 432-434
- Hauswald E., *Sprawa przygotowania młodzieży w szkołach średnich*, „Muzeum”, R. XXXII: 1917, z. 3, s. 317-321
- Juško E., *Szkolnictwo polskie na terenie Galicji w dobie wielkiej wojny*, Tarnów-Łapczyca 2016
- Kunert A., *Słownik biograficzny konspiracji warszawskiej 1939-1944*, Warszawa 1991

⁷¹ Przygotowania do plebiscytu na Śląsku Cieszyńskim, Spiszu i Orawie trwały od września 1919 r. do lipca 1920 r., ale w wyniku decyzji konferencji w Spa do głosowania nie doszło.

- Możdżeń S, *Ustrój szkoły średniej w Galicji i próby jego modernizacji w latach 1848 – 1884*, Wrocław 1974
- Ochenduszek T, *Kadra kierownicza gimnazjów galicyjskich w okresie autonomii*, Rzeszów 2015
- Ochenduszek T, *Leksykon kadry kierowniczej gimnazjów galicyjskich w okresie autonomii*, Rzeszów 2015
- Ochenduszek T, *Leksykon nauczycieli i wychowanków I Gimnazjum i Liceum w Rzeszowie*, Rzeszów 2010
- Ochenduszek T, *Rada Szkolna Krajowa we Lwowie [w:] Sprawozdanie Dyrekcji I Liceum Ogólnokształcącego im. ks. St. Konarskiego w Rzeszowie za r. szk. 2013/14*, Rzeszów 2014, s. 5-26
- Ochenduszek T, *Władysław Żłobicki – pedagog, urzędnik oświatowy, elektryk [w:] Maszyny Elektryczne. Zeszyty Problemowe*, 116/4/2017, s. 191-197
- Tazbir J. (red.), *Zarys historii Polski*, Warszawa 1979
- Snoch B., *Polska szkoła średnia w Galicji w pierwszych latach wojny 1914/15 – 1915/16*, „Prace Naukowe. Pedagogika” 8-9-10, 1999-2000-2001, s. 271-275
- Skoczyła L., *Szkolnictwo polskie średnie na wychodźstwie i w kraju w r. 1915*, „Muzeum”, R. 31, 1916, z.4, s. 83-91
- Wołowicz L., *Galicyjska szkoła średnia polska doby wojennej*, „Przewodnik Naukowy i Literacki”, XLV: 1917, s. 289-301

Abstract

Wartime matura exams in Galician schools in the years 1914–1915 and 1917–1918

In 1850, the matura exam was introduced in Austrian secondary schools, i.e. gymnasiums and secondary schools (Realschule). Its main goal was to ascertain whether the graduates are mature citizens prepared for university. In Galicia, in the school year 1913–1914, 50 state male gymnasiums and 11 secondary schools had the right to conduct matura examinations. After the outbreak of World War I, many students from the oldest grades of secondary schools were drafted into the army. The educational authorities, i.e. the Ministry of Religious Affairs and Education in Vienna and the National School Council in Lviv, recognized that young people gained maturity not only during the classes, but also by serving their homeland during the war. As a result, they adopted the principle that students who find themselves in the armed forces cannot suffer because of it. That is why, the authorities included the time spent in the army in the eight-year study cycle in gymnasiums or the seven-year cycle in secondary schools.

In order to implement this change, the Ministry issued a number of regulations. The most important one of them was the decree of October 8, 1914, on the basis of which the ‘wartime matura exam’ was introduced. Students who had already served in the army obtained the right to take a leave, so they could pass the matura exami-

nation, and students who were called up to the armed forces acquired the right to immediately take the matura exam. School principals and assistant principals were obliged to organize a state examination for each conscript at a convenient time for said conscript. The regulations of the wartime matura exam applied also to the voluntary military formations, including Polish Legions.

School authorities managed to organize the matura exam in 47 gymnasiums and in 10 secondary schools. The commissions conducting the wartime matura exam obtained the right to apply a simplified procedure. The amount of teachers present for an examination could be reduced. The commissions were made up of the principal (or assistant principal) and several teachers' representatives who taught the examination subjects. Based on the previous knowledge about the candidate, the commission could exempt him from some or all of the subjects, both during the written and oral part of the matura exam. The commission's members, if they felt that the former student sitting in front of them was mature, could declare the exam passed without checking the student's knowledge.

In practice, during World War I, out of 4179 gymnasium students who passed the matura exam, 1745, i.e. 41.76%, benefited from the wartime regulation. On the other hand, out of 745 students from secondary schools, the extraordinary regulations were applied to 341, i.e. 45.77%.

The organizational and didactic experience in the unusual mode of conducting the matura exams was used in the reborn Polish state during the struggle for its borders, and later, in the organizing of underground education during World War II.

Keywords:

wartime matura exams, gymnasiums in Galicia, secondary schools in Galicia, wartime matura exam regulations, principals and assistant principals of gymnasiums in Galicia, principals and assistant principals of secondary schools in Galicia, National School Council in Lviv.